

USTAD ŞƏHRIYARIN TÜRKÇƏ ŞEİRLƏRİNDƏ ƏLLEQORIYA VƏ MƏSƏL ƏDƏBİ JANRI

Cavad KƏRİMNEJAD*

Xülasə: Hər bir xalqın ədəbiyyatı informativ məfhumları çatdırmaq üçün istifadə olunan ifadə üsulları ilə zəngindir. Bu alətlər arasında “məsəl və əlleqoriya” iki mühüm ədəbi janrdır ki, obrazlı və dolaylı ifadə vasitəsi ilə tamaşaçıya əxlaqi, fəlsəfi və sosial mesajlar çatdırır.

Türk şeir və ədəbiyyatında “məsəllər və əlleqoriyalar” dərin məfhumların çatdırılmasında, dinləyici ilə ünsiyyətin qurulmasında mühüm rol oynayır. Belə ki; Qüdrətli hekayə və obrazlılığı ilə əlleqoriya, sadəliyi və axıcılığı ilə məsəl türk poeziyasını zənginləşdirmişdir.

İranın məşhur və görkəmli çağdaş şairi, istər fars, istərsə də türk şeirində sanballı ədəbi şedevrlərə malik olan ustad Şəhriyar əsərlərində əlleqoriya və təşbehlər işlətməklə öz poeziyasını xalqın dilinə yaxınlaşdıraraq, onu hiss və anlaşıqlı hala gətirər, təsirini ikiqat artırma bilmişdir.

Bu məqalə cəhd edir; O, Şəhriyar türk poeziyasında bədii gözəlliyin yaradılmasını vurğulayarkən, əvvəlcə əlleqoriya və əlleqoriyanın tərifini və fərqi qısaca izah etmiş, sonra onların türk şeirindəki yerini tədqiq etmiş, görkəmli şairlərdən nümunələr təqdim etməklə bu ünsürlərin Ustad Şəhriyarın türk şeirində, xüsusən də ümumbəşəri türk ədəbiyyatında, şeirində və şah əsərində “Heydər Babayə Salam”da təsirini araşdırıb və yoxlanılmalıdır.

Açar Söz: Şəhriyar, Xalq Mədəniyyəti, Məsəl, Təşbeh, Türk Ədəbiyyatı.

The Literary Genre of Allegory and Parable in the Turkish Poems of Master Shahriar

Abstract: The literature of every nation is full of expressive methods used to convey educational concepts. Among these tools, "parable and simile" are two important literary genres that convey moral, philosophical, and social messages to the audience with the help of imagery and indirect expression.

"Parables and allegories" in Turkish poetry and literature play an important role in conveying deep concepts and establishing a connection with the audience. As such, allegory, with its strong storytelling and imagery, and parable, with its simplicity and fluency, have enriched Turkish poetry.

Master Shahriyar, a famous and prominent contemporary Iranian poet, who has significant literary masterpieces in both Persian and Turkish poetry, has been able to bring her poetry closer to the language of the people, make it tangible and understandable, and double its impact by using parables and allegories in her works.

This article, while emphasizing the creation of artistic beauty in Shahriar's Turkish poetry, first briefly explains the definition and difference between simile and metaphor, then examines their place in Turkish poetry, and by presenting examples of prominent poets, examines the influence of these elements in Shahriar's Turkish poetry, especially the world poem and masterpiece of Turkish literature, "Heydar Babaya Salam".

Keywords: Shahriar, Popular Culture, Parable, Allegory, Turkish Literature.

Giriş

"Türkün Dili Tək Sevgili İstəkli Dil olmaz
Özgə Dilə Qatsan Bu Əsil Dil Əsil olmaz
Türkün Məsli, Folklorı Dünyada Təkdir
Xan Yorqanı, Kənd içrə Məsəldir, Mitil olmaz"

(Kolliyatı Turki; Türkün Dili, 2009: 61)

Ustad Məhəmməd Hüseyn Behcət Təbrizi, təxəllüsü Şəhriyar İranın ən böyük çağdaş şairlərindən biri və Azərbaycan türk poeziyasının ən görkəmli simalarından biridir. Üç dildə: fars, türk və ərəb dillərində şeirlər yazan bu böyük şair çağdaş İran ədəbiyyatında “Qəzəl sultanı” və “Fars Qəzəl Opera Teatrının bülbülü” kimi tanınır və bu səbəbdən onun vəfat etdiyi 18 sentyabr İranda “Milli Poeziya və Ədəbiyyat Günü” adlandırılıb.

Farsca şeirlərinin bəstələmək üçün ustad Şəhriyarın fars şeirləri və türki şeirləri, xüsusən də "Haydar Babayeh Salam" və "Sahəndiyeh" şeirləri var idi. Sadə və rəvan xalq dilindən istifadə etməklə, nostaljiyi ifadə edən və sadə və bəzəksiz kənd həyatını əks etdirən, xoş ritmdən, rəvan ahəngdən və sözlərin musiqisindən bəhrələnən, zərif və ahəngli qafiyələrdən istifadə edərək, dərin ictimai mövzuları və fəlsəfi anlayışları hər kəsə başa

* Universitet müəllimi və Nəghmeh Afarinesh Mədəniyyət və İncəsənət İnstitutunun direktoru, javad.karimnezhad@gmail.com

düşülən ifadədə ifadə edərək, türk ədəbiyyatını köhnə şiiirdən yeni səviyyəyə çıxaran əlleqoriyalardan və obrazlardan istifadə etməklə işləmiş və onu kütlənin dili ilə əlaqələndirmişdir.

Hər bir xalqın mədəniyyət və ədəbiyyatında ətraf mühitin məsələ və hadisələrinə münasibət və dünyagörüşünün nəticəsi olan, həmin xalqın tarixi-ictimai tarixindən, adət və ənənələrindən, inanclarından, əqidəsindən, ruhundan, düşüncəsindən, həyat tərzindən qaynaqlanan “atalar sözləri” həmin xalqın mədəni tərkib hissələrindən və elementlərindən biridir. Qədim dövrlərdən “bənzətmə və məcaz” ədəbiyyatda danışanların ədəbi zövqünə və yaradıcılığına uyğun olaraq ədəbi janr və zehni düşüncələrin, məfhumların ifadəsində üslub xüsusiyyəti kimi geniş şəkildə işlənir.

Klassik İran və dünya ədəbiyyatının böyük şair və yazıçılarının yaradıcılığına qısa nəzər saldıqda məlum olur ki, bir çox görkəmli natiq və şairlər öz poetik fikirlərini ifadə etmək üçün “bənzətmə və məsəl”dən geniş istifadə etmişlər və bu ifadə üsulu bəzən ədəbiyyat tarixində üslub xüsusiyyətinə çevrilmişdir. Digər tərəfdən, şairin niyyətinin əxlaqi, mistik, ictimai məzmununu aydın izah etmək və çatdırmaq üçün tamaşaçılarla təsirli ünsiyyət qurduğu üçün “bənzətmə və məcaz”dan daha çox istifadə olunması şair və natiqlərin həmişə marağına səbəb olmuşdur.

Ustad Şəhriyar həm də əsərlərində hər hansı dil iddialarından uzaq, sadə və səmimi dildən istifadə edən, xalq mədəniyyətindən bəhrələnməkdə öz poetik dilinə xas yanaşma tərzinə malik olan İran ədəbiyyatının çağdaş natiqlərindəndir. (, 1997: 14). Buna görə də; Ritorika elmində “bənzətmə və məsəl”dən təsirli və təsirli bir vasitə kimi istifadə olunması onun diqqətini o dərəcədə cəlb etmişdir ki, o, bir çox fikir və çıxışlarını bu ifadə üsulu ilə təqdim etmişdir. Populyar mədəniyyətə aid ifadə və mövzuların yumşaq və ahəngli qafiyələrlə işlədilməsi onun poeziyasını çox ahəngdar edib, eləcə də oxucunun duyğularına dərinlən təsir edən təşbeh və təbiət obrazlarından istifadə Şəhriyarın türk poeziyasına yumşaq və gözəl xarakter bəxş edib və eyni xüsusiyyətlər onun poeziyasını türk poeziyasında ən çox bəyənilənlərdən birinə çevirib.

Problemin İfadəsi

Hər bir xalqın ədəbiyyatı, mədəniyyəti dərin və informativ məfhumların çatdırılması üçün istifadə olunan ifadə üsulları ilə zəngindir. Bu arada; “Oxşarlıq və məsəl” poeziya və ədəbiyyatda əxlaqi, fəlsəfi, ictimai mesajları, dərin və mücərrəd məfhumları obrazlı və dolaylı ifadə vasitəsi ilə, eləcə də hekayə, simvol və obrazlardan istifadə etməklə oxucuya çatdıran ən mühüm ifadə növ və üsullarındandır. Şairlərin dərin məfhumları ifadə etmək üçün istifadə etdiyi təşbehlərdən daha çox mistik və fəlsəfi mətnlərdə istifadə olunaraq, dolayısı ilə dinləyicilərə dərin məfhumlar çatdırıldığı halda, atalar sözləri qısa və sadə olmaqla, gündəlik söhbətlərdə həyat həqiqətlərini ifadə etmək üçün istifadə olunan təşbeh ədəbiyyatı fars və türk şeirinin mühüm xüsusiyyətlərindəndir.

Professor Şəhriyar öz şeirlərində öz əksini tapmış atalar sözləri, deyimlər, deyimlər və xalq inancları, xüsusən atalar sözü, kinayə və ifadələrə malik olan, farsca şeirləri ilə yanaşı, türkcə ümumilliklərində də yetərincə bilgi və məharətlə xalq mədəniyyəti kontekstində gözəl istifadə etmiş və türkcə məcazi mənada istifadə etmiş böyük İran şairlərindəndir. onun poeziyasından. Ustad Şəhriyarın türkcə şeirlərindəki təbəssümdən görünür ki, onun sözləri xalq mədəniyyətinin böyük xəzinəsindən təsirlənir. Şirin Sözlü Şəhriyar öz şeirlərində zəngin mədəni, dil və ədəbi elementlərdən istifadə etmiş müasir İran şairlərindən biridir. Bu ünsürlərdən biri də onun poeziyasına populyar və məhrəm bir ləzzət verən “məsəllər, atalar sözləri və məsəllər”dən istifadə edilməsidir. Şəhriyarın poeziyasında bu iki ədəbi janrdan istifadə onun İran və Azərbaycan mədəniyyətinə məharətlə malik olduğunu nümayiş etdirməklə yanaşı, şeirlərinə daha böyük çəki və təsir bağışlayaraq, onları nəsillər boyu qalıcı edir.

Şəhriyarın türkcə şeirləri, xüsusən də məşhur “Haydar Babayeh Salam” toplusu gözəl və təsirli təşbehlərlə doludur ki, onlar ədəbi dəyəri ilə yanaşı, mədəni, ictimai, fəlsəfi əhəmiyyəti də daşıyır. Şəhriyarın türkcə şeirlərində “bənzətmə və məcaz”dan istifadə təkcə sözləri gözəlləşdirmək vasitəsi deyil, həm də əxlaqi mövzuları, insani dəyərləri ifadə etmək vasitəsidir. Təbiət elementlərindən, heyvanlardan, əşyalardan və hadisələrdən istifadə edərək o, sosial transformasiyaların və insan həyatının simvolik təsvirini təqdim edir.

Bu məqalə əlaqəli poetik formaları təqdim etməklə Şəhriyarın türkcə şeirlərindəki görkəmli “məsəl və bənzətmə” nümunələrinə qısaca nəzər salır və bu xalq şairinin bu ifadə vasitələrinin köməyi ilə nostalji, adət-ənənə, sosial dəyişikliklər, həyat fəlsəfəsi arasında necə dərin əlaqə yarada bildiyini göstərməyə çalışır. Lakin sətirlərin müəllifi hesab edir ki, bu məsələni araşdırmaq və ona daha çox diqqət yetirmək bu sahədə müstəqil və ciddi araşdırmalar tələb edir.

Alleqoriya və məsəl ədəbi janrlarını araşdıraraq: Ədəbiyyatda "bənzətmə və ya metafora" birbaşa və ya dolayısı ilə bir şeyin nümunəsi və ya nümunəsinin verildiyi bir ədəbi cihaz növüdür. Bu iki ədəbi janrı anlamaq klassik ədəbi mətnləri daha yaxşı başa düşmək üçün təsirli olmaqla yanaşı, gündəlik söhbətlərdə bəlağətli və mənalı ifadələrdən bəhrələnməyimizə də kömək edir. Bu mövzunun altında; Bu iki ədəbi janrın anlayışı, xüsusiyyətləri və fərqlərinə qısa nəzər salaıq:

1- Alleqoriya:(təmsil)

Hərfi mənada təşbeh “nümunə vermək”, “bənzətmək” və “müqayisə etmək” mənasındadırsa, ədəbi dillə desək, daha dərin və ya mücərrəd bir anlayışı göstərmək üçün hekayə, hekayə və ya obrazın nümunə və şahid kimi istifadə edildiyi nitq ifadəsi növüdür. Başqa sözlə; Alleqoriya, başqa mənə(lar) alması üçün simvollarıdan istifadə etməklə örtülü şəkildə deyilən bir şeyin hekayəsi və ya təsviridir. Bu tip ədəbi alət müxtəlif xalqların və etnik qrupların ədəbiyyatında uzun tarixi keçmişə malikdir ki, bir çox miflərin hekayə forması alleqorik xarakter daşıyır. Mütəxəssislərin çoxu bənzətməni məcazın bir qolu hesab edir və deyirlər: “Bəzilərinin nəzərində təşbeh bir növ bənzətmədir və o, hansısa bir şeyi istinad ehtiva edən başqa bir şeyə bənzətmək və bənzətməkdir” (bax: Satirik terminlər lüğəti, Aslanı, 2006: 85). Əslində, ədəbi təşbeh vasitəsi iki semantik səviyyədə fəaliyyət göstərir: a) səthi səviyyə; personajları, hadisələri və hekayə təfərrüatlarını ehtiva edən B- Ezoterik səviyyə; Bu, əxlaqi, fəlsəfi və ya dini mesajı çatdırır.

Dini və mistik ədəbiyyatda təşbehdən geniş istifadə olunub və bir çox islam mətnləri təşbeh üzərində qurulub. Müqəddəs Kitab və bəşəriyyətin hidayəti; - Quran Qurani-Kərimin məfhumlarının və əxlaqi və tərbiyəvi məqamların ifadəsində əsas tərkib hissələrindən biri olan təşbehlərlə doludur ki, bunlar Quran alimləri və Quran estetikçilərinin fikrincə, “bəlağət və bəlağət” aspektləri və “Qurani-Kərimin ifadə möcüzəsi”nin nümunələridir (bax: Bint əl-Şərati, 1112-ci ayə). Klassik fars ədəbiyyatında əxlaqi və mistik məfhumları çatdırmaq üçün təşbeh olan və simvolik rəvayətlərdən istifadə edən görkəmli nümunələr arasında Ruminin “Məsnəvi Mənavi”, Əttarın “Məntiq ət-Tayr”, “Kəlilə və Dimnə nağılları”, “Sirlər Xəzinəsi” və digərləri arasında Nizami Gəncəvinin, “Məsnəvi” və “Məsnəvi” əsərlərini göstərmək olar.

2- Atalar Sözü

“Məsəl” insanların və tarixin paylaşılan kollektiv təcrübələri əsasında formalaşan və gündəlik həyatda məsləhət və ya nəsihət kimi istifadə olunan qısa və yığcam cümlə və ya ifadədir. Vaxt keçdikcə tarixi və ya ictimai hadisədən, adətən xalq kütlələrindən əldə edilən və zaman keçdikcə ümumiləşdirilən və sadələşən və populyar mədəniyyətdə qalıcı hala gələn təcrübələr.

“Təsbih” poeziya və ədəbiyyat sahəsində, dolayısı ilə xalq mədəniyyətində mühüm rola və diqqətəlayiq mövqeyə malikdir. Hər bir xalq və xalq arasında atalar sözləri mədəni irs kimi nəsihət və ibrətamiz məqamlar toplusu olmaqla yanaşı, həm də o xalqın mədəniyyətini,

ruhunu əks etdirir. Məsəl xalq mədəniyyətinin təzahürlərindən biri və zamanla cəmiyyətin insanların düşüncələrinin, vərdislərinin, mədəniyyətinin güzgüsüdür. “Bəzi tarixi hadisələri, rəvayətləri, lətifələri qeydə alıb qoruyub saxlamaqla yanaşı, bənzətmələr dilin bəzi söz və deyimlərini də qeydə alır və bu xidməti yerinə yetirməkdə şeirlə əməkdaşlıq edir” (Bəhməniyar, 1329:4). Atalar sözləri növlərinə görə; Onları üç növə bölmək olar: xalq atalar sözləri, ədəbiyyatdan götürülmüş atalar sözləri və tarixi atalar sözləri.

“Atalar sözünün və atalar sözünün tarixi kökləri” kitabının müəllifi bu kitabın müqəddiməsində deyir: “Atalar sözləri, şübhəsiz ki, xalqların düşüncə və inanclarının xülasəsidir və düşüncə və inanclara da ictimai şərait və şərait təsir edir. Atalar sözləri və müddəalar ictimai müzakirələrdə argument zəiflədikcə, taxta çıxanda natiqin köməyinə gələn, qısa və əsaslandırılmış cümlə ilə danışanın niyyətini və məqsədini aydınlaşdıran, aydınlaşdıran qısa cümlələrdir” (Partovi Ameli, 1995: 18).

Atalar sözünün bəzi xüsusiyyətləri bunlardır: a- Qısa və rəvan, sadə, melodik və yaddaqalan cümlələri var b- Əxlaqi və ya ictimai mesajı var: Hər bir atalar sözü müdrik anlayışlar və məqamlar və ya dəyərli təcrübələr çatdırır c- Gündəlik nitqdə, ədəbiyyatda, siyasətdə və ictimai münasibətlərdə geniş istifadə olunur;

Bu mövzunun sonunda; “Məsəl və bənzətmə” arasındakı fərqdə qeyd edilməli bir məqam odur ki, hər bir məsəl və ya məcaz bir məsəldir, lakin hər məsəl mütləq məsəl deyildir, çünki atalar sözü işlətməyə bilər, amma tamaşaçıya məsələni daha aydın izah edən bir misal var.

Türk Poeziyasında Əllecəriyə və Bənzətmə Ədəbi Janrı

Azərbaycan türk ədəbiyyatı, xüsusən də poeziyada şifahi mədəniyyətin və toplu hikmətin tərkib hissəsi kimi dərin əxlaqi, ictimai, fəlsəfi məfhumları sadə və səlis dillə ifadə edən əllecəriyə və atalar sözləri (məsəllər) ilə zəngindir. Başqa sözlə; Türk dili və ədəbiyyatında atalar sözləri və məsəllər; Əsrlər boyu bu diyarın mütəfəkkirləri, şairləri, qeyrətli adamları tərəfindən yaradılmış bu xalqın zəngin müdriklik, bilik xəzinəsi, ictimai inancları, çox zəngin adət-ənənələri, məişət və mədəniyyəti hər zaman qürur hissi doğurmuş, bu gün bu gözəl və xoş sözlər türk xalqının və digər etnik qrupların dilinə çevrilmişdir. Türk şeirindəki bənzətmələr və atalar sözləri ədəbi gözəllikləri ilə yanaşı, mürəkkəb anlayışların sadələşdirilməsində, şeirin adı xalqın dilinə yaxınlaşmasında da mühüm rol oynayırlar. və tamaşaçılar onları bir və ya iki dəfə eşitdikdən sonra. Sözün mahiyyətini ifadə etməklə, atalar sözünün tərkibindəki incəliklərdən, bədii yaradıcılıqlardan bəhrələnən şairlər və atalar sözü yaradıcıları; Onlar bənzətmə, söz oyunu, təzad, tarazlıq, həssaslıq, eyham, paralellərin nəzərə alınması və s. kimi ədəbi vasitələrdən geniş istifadə edərək onun zərifliyini və cəlbediciliyini ikiqat artırıblar. Bu incə əllecəriyələrin, məsəllərin, nəfis deyimlərin konkret nümunələrinə Azərbaycan xalq poeziyasında, romantik ədəbiyyatda da çox rast gəlinir. Burada həm yığcam, həm də şifahi ədəbiyyatdan qaynaqlanan əxlaqi-ictimai təlimləri ehtiva edən və bəzən “Azərbaycan atalar sözü və hökmləri kitabı”ndan (Müctəhidi, 2001) sitat gətirilən “Atalar Suzi” və ya “Ael Suzi” kimi başlıqlar altında xalq arasında məşhur olan bir neçə zəngin və məhsuldar türk atalar sözünə diqqət yetirək:

- «Atasına xeyri olmayan kimə xeyri olar? ...»
- "At Öləndə İtin Bayramıdır"
- «Asta Geden Yorulmaz»
- "Alından Su Dammır"
- «İtin Ayağından Tikan Çıxardır»
- «Öz Çörəgini Özgə Sıfrazında Yemə»
- «Əyri oturaq, Düz Danışaq»
- «İlan hər yerə Əyri gedə, öz yuvasına düz gedər»
- "Hər ne akırsən, onuda biçərsən"

- «Əl Əli Yuvar, Əl də dönər üzü Yuvar»
- «Özü Yıxılan Ağlamaz»
- «Dağdakı Gəlip Bağdakı nı Qovur»
- «Qorxan Gözə çöp Düşər»
- "El Gücü, Sel Gücü"
- «İş Qalsa üstünə Qar Yağar»
- "İlanın Quyuğun Ayaxlamasan Çalmaz"
- «Zəhmətsiz Bal Dadanmazsan»
- «Həq əli Bekar Qalmaz, Gec Kəsər, Karlı Kəsər»
- «Kor allahdan nə istər, iki göz, biri əyri biri düz»
- «Ziyan'ın Yarsından Qayıtmaq, Qazandır»
- "İt Hürər Kərvan Geçər"
- «İgid Ölər, Ad Qalar»
- «Burnu Yelli Dir»
- "Niyyət Hara Mənzil ora"
- "Hamisi Bir Bezin Qırağıdır"
- "Harda Birlik var, Orda Dirillik Var"
- Və s.ç...

Yuxarıda adları çəkilən əşyalar “bir ovuc ovuc nümunəsi” kimi Azərbaycan şifahi ədəbiyyatının və folklorunun zəngin xəzinəsidir ki, onların yaranmasında görkəmli, hətta naməlum şairlərin, bu diyarın sadə xalqının əməyi var. Özünəməxsus ifadə tərzı və poetik dili ilə Azərbaycan məsəl və atalar sözlərinin əks olunmasında mühüm rol oynamış görkəmli çağdaş şairlərdən biri də professor Məhəmmədhüseyn Şəhriyərdir. Şəhriyərın türkcə şeirləri, xüsusən də məşhur “Haydar Babayeh Salam” toplusu türk dilində gözəl və xoş əllecqoriyalarla doludur ki, onlar ədəbi dəyərə və mədəni-mənəvi konseptual yükə malik olmaqla yanaşı, həm geniş ictimaiyyət, həm də ayrı-ayrı şəxslər tərəfindən populyarlaşaraq şifahi təsdiqlər şəklində məşhurlaşıb. Aşağıda onun şeirlərindəki bu bənzətmələrdən bəzilərini araşdıracağıq.

Ustad Şəhriyərın Türkcə Şeirlərində “Oxşarlıq və Məsəl” Araşdırması

“Bir çox antropoloqlar xalq ədəbiyyatını xalqların düşüncə tərzinin və mədəni dəyərlərinin güzgüsü hesab edirlər” (Mirsadeqi, 1994: 7-8). İnsanların şüurunda və dillərində yerləşmiş və davamlılığı insanın sağ qalması ilə bağlı olan bu mədəniyyət kateqoriyasına diqqət professor Şəhriyər də daxil olmaqla yazılı əsərlərdə öz əksini tapmışdır. Digər tərəfdən, Şəhriyərın poeziyasında danışq söz və ifadələrinin bol işlənməsi onun dinləyiciləri ilə nitq yaxınlığını nümayiş etdirməklə yanaşı, ümumi siniflərin dil xüsusiyyətlərinə də diqqət yetirməsindən xəbər verir. Məhz bu səciyyəvi və səciyyəvi xüsusiyyət Şəhriyər poeziyasını xalq arasında məşhur etmişdir. “Şəhriar isti, səlis və səmimi dili ilə möcüzələr yaradır”. Bu xüsusiyyətinə görə Şəhriyər öz duyğularını, təxəyyül və düşüncələrini xalqın dilində və şeir formasında ifadə edə bildiyindən onun şeiri daha tanış və təsirli olur. Şəhriyərın bəzi şeirləri bu sadəliyinə və axıcılığına görə gündəlik söhbətlərə yaxınlaşır. Şəhriyərın poeziyasını tənqid edənlər onun poeziyasına danışq sözlərinin daxil edilməsində göstərdiyi cəsarəti yüksək qiymətləndirmişlər (Zolfəqari, 2014:33).

Professor Məhəmməd Hüseyn Şəhriyər öz şeirlərində zəngin mədəni, dil və ədəbi elementlərdən istifadə etmiş ən görkəmli çağdaş İran şairlərindən biridir. Bu ünsürlərdən biri də onun poeziyasına məşhur və məhrəm ləzzət verən atalar sözü və məsəllərdən istifadə olunmasıdır. Şəhriyər xalq mədəniyyətinə məharətlə Azərbaycan türkcəsi və fars dillərində bənzərsiz şeirlər bəstələmiş, hər iki poetik dildə məfhumları ifadə etmək üçün atalar sözləri və əllecqoriyalardan istifadə etmiş, onları şeir kontekstinə gözəl şəkildə daxil etmişdir. Şəhriyərın türki əsərləri arasında heç bir mübaligəsiz “Haydar Babayeh Salam” sistemi onun ən məşhur əsəri sayıla bilər. Onlarca dilə tərcüməsi olan bu şeir ədəbiyyatsevərlər arasında

xüsusi yer tutur, ən çox da azərbaycanlılar, türkdillilər bu şeirə böyük maraq göstərir və tez-tez ondan misraları beyninin bir küncündə saxlayırlar.

Çağdaş Azərbaycan xalqının danışq və şifahi dilinin mükəmməl nümunəsi olan “Heydər Babaye Salam” ədəbi şedevr heca vəznə ilə, sadə xalqın, xüsusən də kənd camaatının dilində sadə ifadəli, ağır sözlərdən uzaq bir şeirdir. kəndlilərin səmimi həyatı. Bu poemanın hər misrasında təbiətin, saf kənd həyatının duyğu, duyğu və bənzərsiz poetik obrazları, onun keçmişinə həsrət, sadə və sevimli insanların sadəliyi ilə yanaşı, Azərbaycan xalqının adət-ənənələrinə, mədəniyyətinə, əfsanələrinə, əfsanələrinə, tarixi, yerli, dini və sosial təzahürlərinə, həmçinin müasir dövrün sosial tənəzzülünə və sosial tənqidinə dərinləndirən nəzər salınır Qərb sivilizasiyasının. Yuxarıda qeyd olunan xüsusiyyət və gözəlliklərlə yanaşı, şairin ana dilini qoruyub saxlaması, geniş kütlənin danışq dilində adi məcaz və atalar sözlərindən istifadə etməsi onun cəlbediciliyini və gözəlliyini ikiqat artırmışdır.

Bu xüsusiyyətlərə arxalanaraq, folklorun ədəbi xəzinəsindən poetik-bədii dildə istifadə etməklə Şəhriyar nostalji, bu diyar xalqının qədim adət-ənənələri, məişəti vurğulamaqla dolayısı ilə ictimai-fəlsəfi məfhumları ifadə edə, tamaşaçı ilə dərin əlaqə yarada bilmişdir. Türki Şəhriyarın əsərlərində simvolik təsvir yolu ilə tamaşaçıya bir anlayış çatdıran əlleqoriya və atalar sözü nümunələrinə diqqət yetirək:

“Heydər Babaye Salam” poeməsindəki atalar sözü və əlleqoriya nümunələri və əxlaqi-ictimai anlayış və mesajların ifadəsi;

- **"Namərd olan Ömri Başa Yetirməz"**

"Hydərbaba İgit Əmək İtirməz
Ömür Geçər, Əfsus, Bərə bitirməz
Namərd olan Ömri Başa Yetirməz
Bizdə Vallah Unudmariq, Sizləri
Görəməsək Halal Edin Bizləri"
(Kolliyatı Turki, 2009: 32)

İran xalq mədəniyyəti və klassik ədəbiyyatında qorxaqlığı və qorxaqlığı pisləyən çoxsaylı şeirlər və bu arzuolunmaz əxlaqi xüsusiyyət görkəmli şairlərin poeziyasında görünür. Kişiliyi təbliğ etmək İran təhsil ədəbiyyatımızın bir hissəsi olmuşdur.

- **"Kor Tutduğun buraxmaz - bu mənada: kor işində inadkar və sərtidir"**

“,göz yaşına baxan olsa qan axmaz
İnsan olan xəncər belinə taxmaz
Amma Heyif, kor tudduğun buraxmaz
Beheştimiz cəhənnəm olmaqdadır!
"Zilhəccəməiz Məhərrəm olmaqdadır!"
(Kolliyatı Turki, 2009: 33)

- **"Bakht Yatmaq / Bakhti Yatıbdı"** (Əks; Bəxtiyarı Bidar, xoşbəxt və şanslı bir insan / Bəxtiymətli bir insan və ya Yatma Yatmaq, bir mürəkkəb sifətdir və bəxtin yanında olmayan bir şəxsə və mifik qurumlardan biridir. Bilitsiv bir fikirdən daha çox bilişsel bir inanc tətbiqetməsidir: Bəxtiyon mifləri, canlı və canlı hesab olunurdu "[Kazazi, Khrednameh Khorami, 1398]

Ədəbiyyatda və müxtəlif kitablarda bəxt haqqında çoxlu atalar sözləri var, o cümlədən: “Savaşçılıq bədbəxtlik gətirir” (Hedayət, 1999); Bədbəxt bütldəndən məscid tiksə, ya qövsü yırılsa, ya qibləsi əyilsə, kimin bəxti dönsə, atı eşşək tövləsinə mindiriləcəkdir (Dehxoda, 1973); Bəxt zəifləsə, halvadan diş qırılacaq; Bəxt bizdəndirsə, növbə bizə də gələcək; Əgər qismət olsa, diş örsdən keçər (Zülfıqari, 1/489). Türk şifahi ədəbiyyatında: "Qarabağ Dağlara Çıxanda Dağları Duman Tutar", "Ten Deh Aoyunda Ten Qarabax, Arim Aoyunda Ten Qarabax?"

Azərbaycan şifahi ədəbiyyatında, eləcə də Suriyanın dörd fəslə ilə bağlı adət və rituallarda “Bəxt Açma” (şanslı qızlar üçün şans yazısı) adlı bir termin də var ki, bu məqamda

söhbətimizdən ayırıdır. Necə ki, bəxt anlayışı Azərbaycan analarının laylalarında da öz əksini tapıb. Ustad Şəhriyar Heydər babanın bir beytində “Bəxti Yatan/Bəxti Yatıbdı” məsələinə işarə edir:

“Heydər baba, gün dalıvı dağlasın
 Üzun Gülsün, Bulaxların Ağlasın
 Uşaqların bir dəstə gül bağlasın
 Yel Gələndə ver gətirsin bu yana
 Bəlkə mənim yatmış bəxtim oyana”.
 (Kolliyatı Turki, 2009: 32)

- **Qara Gün ya Günü Qara-**: (ekvivalenti: Onun günləri qara [o bədbəxtidir] və ya fars atalar sözündə kiminsə gününü qara etmək onu bədbəxt etmək deməkdir).

"Qara" sözü türkcə qara deməkdir və adətən geyim, saç və ya qara rəngli hər hansı bir şey kimi müxtəlif əşyalardakı rəngləri təsvir etmək üçün istifadə olunur. Məcəzi mənələrdə və ədəbiyyatda və şeirdə bu söz xalq nitqində atalar sözü kimi də işlənən qəmli və ya tutqun hallar, mənfi duyğular və ya qəmlilik anlayışına aid edilir. Halbuki “Qara” sözü türkcə genişlik və böyüklük mənasındadır (məsələn: Qara dağ, Qara bağ, Qara Ağac və s.) və həm də qüdrət simvolu rolunu oynayır.

Türk dilində “qara” sözündən çoxsaylı təşbeh və atalar sözləri yaradılmışdır, məsələn: “Qara Gunun Öməri Az Olar” / “Mali Çox Gunun Qara” / “Gaedar Bustan Qırası, Qalar Ozun Qarasi” və “Qara Gün” (qara bəxt mənasında, qəm və qəm ilə dolu bir zaman) və Ustad Şəhriyar Ustad Şəhriyar Heydər Babadan bir misrada bu atalar sözü qeyd etmişdir:

“Heydər baba, şeytan bizi azdırıb
 Məhəbbəti ürəklərdən Qazdırıb
 Qara Günü Sərnevestin, Yazdırıb
 Salib Xalqı Bir-Birinin canına
 "Barışıqı Bələşdirib Qanına"
 (Kolliyatı Turki, 2009: 33)

Ustad Şəhriyar eyni məfhumu türkcə “Belalı Baş” qəzəlində də başqa cür ifadə etmişdir: “Qünümü Qaratdı”;

"Yar Günümü göy Əsgiyə tutdu ki dur məni boşə
 Cutcu Görübsən öküze, öküz qoyub bizo goşa?
 (Kolliyatı Turki; Belalı Baş, 2009: 130)

- **Adam Geder, Adi Qalar** (mənası: Hər kəsin qismətində gedər və yalnız bir ad qalır. Atalar məsələinə bərabərdir: Fəziləti olmayan Sədiyyə, ölməz / Öldü ki, adı yaxşı deyil)

“Heydər baba, nənə qızın gözləri
 Rəxşəndənin Şirin-Şirin Sözləri
 Türkü dedim Oxusunlar, Özləri
 Bilsinlərki, Adam Geder, Ad Qalar
 Yaxşı-pısdən ağızda bir dad qalar"
 (Kolliyatı Turki, 2009: 39)

Bu qısa və mümkün qədər, yuxarıdakı sətirlərdə “Heydər Babaye Salam” poeməsindən təşbeh və məcaz növlərinə aid nümunələr qeyd edilmişdir. Bununla belə, Ustad Şəhriyarın türkcə ümumilliklərinin şeirlərinə istinad etməklə, xalq kütlələrinin zəngin və sonsuz folklor və şifahi ədəbiyyat xəzinəsindən böyük bəhrələnmiş, həm də türk dilinin çoxsaylı atalar sözü və təşbehlərindən əxlaqi-ictimai dəyərləri, məfhumları – təbii ki, sadə və məlahətli dillə ifadə etmək üçün istifadə etmişdir. Professor Şəhriyarın Azərbaycan şifahi ədəbiyyatına bu dərin bələdliyi Şəhriyar poeziyasına xüsusi səciyyə verib. “Xəstə Qasəm” Azərbaycanın ürəyini yandırmış şairlərdən, aşiqlərdəndir. Aşağıdakı iki misra ondan ibarətdir:

"Bu dünya fanidir fani, bu dünyadə qalan hani?davud oğlu soleymani, Təxt üstündən salan dünya

Ustad Şəhriyar bu şeiri alqışlayarkən türk atalar sözlərindən ən çox işlədilən " Yalan Dünya, Dünya fanidir" ifadəsini işlədir:

"Sənin bəhrən yiyən kimdir? Kiminkisən yiyən kim dir?

Sənə doğrudıyən kimdir? Yalan dünya yalan dünya!

Səni fərzanələr atdı,

Səni fərzanələr atdı

Qapıp divanələr tutdı

Kimi aldı kimi satdı

Satan dünya alan dünya

Biri ayna biri pasdır

Biri Aydın, Biri kasdır

Gecə toydur, Səhər Yasdır,

Gül Açıqca, solan dünya.

Çatıb, səndən köçən keçdi?

Əcəl camın işən keçdi

Olan oldi keçən keçdi

Nə istirdin olan dünya..."

(Kolliyatı Türki; Yalan Dünya, 2009: 218)

Yaxud eyni təşbeh anlayışından bəhrələnib onu Heydər baba poemasından bir mısradə gözəl təsvir edir, insanların qaçılmaz taleyini və ölüm kimi fəlsəfi anlayışı, dünyanın əbədiyyətini mürəkkəbliksiz və sadə dillə ifadə edir:

"Heydər baba, dünya yalan dünyasıdı

Süleymandan, Nuhdan Qalan Dünyadı

oğul Doğan,dərdə salan dünyadı

Herkimsəyə Hərnə verib Alibdi,

Əflatundan bir quri ad Qalibdi"

(Kolliyatı Türki, 2009: 42)

əlleqoriya sənəti Şəhriyarın türk şeirlərindəki ədəbi "identifikasiya" vasitəsi ilə yanaşı, tamaşaçılar üçün xəyali obrazı genişləndirməkdə, Şəhriyar poeziyasının mənə və konsepsiyasını dərinləşdirməkdə də yaxşı uyğun gəlir:

"Göz yaşları hər yerdən axarsa mənə tuşlar

Dəryayə axar bəllidi çayların axarı »

(Turkish Generalities; Bahjatabad Khateresi, 2009: 64)

"Ağ Bulutlar ağ köynəklərin sıxanda" (Kolliyyatı Türki, 2009:)

"Neyliyək, zırnaçının burni gərək yellənsin" (Kolliyyatı Türki, 2009: 114)

"Ağaclarda Allaha Baş əyirdi" (Kolliyyatı Türki, 2009: ...)

"Yaxşı Pisdən Ağızda Bir Dad Qalar" (Kolliyyatı Türki, 2009:)

Bu misra yaxşı işlər görməyin vacibliyini vurğulayır. Şəhriyar başqalarına xeyirxahlıq və xeyirxahlıq və insan əməllərinin özünə qaytarılması haqqında dərin məfhumu sadə bir məsələ çatdırmışdır.

Eləcə də şairin danışarkən hekayə və ya məsəl və ya məşhur beyt və ya hədisə istinad etdiyi "təşviq" ədəbi vasitəsi ilə müşayiət olunan təşbehlər. Şəhriyarın türkcə ümumiləşdirmələrindən bir nümunəyə baxaq:

“Bir xəbər çatdı mənə nuhi nəbi qarqışı tək
İçrimdə bilə sən qopdu nə tufan rustəm”.

(Kolliyati Turki, 2009: 152)

Şair bu beytdə Qurani-Kərimin məşhur Nuhun gəmisi və tufan hekayəsinə istinad edir.

Yaxud qəzəbin ucalığına işarə olan “Güzlərin Qan Totmaq” atalar sözü bu atalar sözü və deyimi işlətməklə şair Kərbəla dastanının ən ürəkağrıdan, ürək parçalayan səhnələrindən birinə qaçır:

“Kor olmuş gözlərin tуди şimrin
Ki görsün öz əlində əlində xəncər”.

(Kolliyati Turki, 2009: 188)

Və:

Like D: "Yer ki berk olver, okuz okuzden engiyeor" he dartilir epyn kiira, yoldashila bir savasha

(Kolliyati Turki, 2009: 130)

(Bu atalar sözü şəraitin çətinliyinə və incinməyə işarədir.)

Yaxud atalar sözlərində və Azərbaycan xalqı arasında paxıl və bədxah üçün işlədilən zəncəfil və onun mədə ağrısını kəsmək üçün istifadəsi hekayəsi:

“Yer ki bərk olur, öküz öküzdən görür
Hey dartılır ipin qira yoldaşla savaşa”

(Kolliyati Turki, 2009: 61)

Bu misra və misallardan, Şəhriyarın türkcə divanından onlarla başqa misraları qeyd etmək olar ki, Şəhriyar bütün bu atalar sözlərini, hikmətli kəlamları Azərbaycan şifahi ədəbiyyatı xəzinəsindən, xalqın sözlərindən, ata-baba kəlamlarından seçərək silsiləsi sıralamışdır axıcı. Başqa sözlə; Təşbeh və məsəllərdən istifadə Şəhriara dərin fəlsəfi və ictimai məfhumları sadə, populyar dildə hekayələr və maddi obrazlar şəklində ifadə etməyə, onları tamaşaçılara başa düşülməsinə şərait yaratmışdır. Bu məsələnin sonrakı tədqiqi müstəqil, geniş tədqiqat və daha geniş əhatə tələb edir.

Nəticə

İstənilən cəmiyyətin mədəniyyəti, yaşanmış təcrübəsi onun atalar sözlərində öz əksini tapır və əminliklə demək olar ki, atalar sözləri cəmiyyətin yaşantılarının məğzidir, özünü çox aydın və aydın sözlərlə ifadə edir. Hər bir cəmiyyətdə və etnik qrupda olan atalar sözləri həmin cəmiyyətin və etnik qrupun mədəni mahiyyətini təşkil edir. Məsələn, aşağıdakı misra Azərbaycan xalqı arasında atalar sözü kimi məşhurdur:

"Corpusundan igid keşikçisi, güclü Aparcin Sil Seni/ Yatma Tulku Daldasinda, güclü Yasin Aslan Seni"

Azərbaycan türk xalqının yaşamış təcrübəsini yığcam sözlərlə, bəzən yumorla müşayiət olunan, uzun bir prosesdə göstərdiyindən həmişə fəxr edən bu diyarın insanların qeyrətinə, təbii səxavətinə işarə edir.

Ədəbiyyatda alleqoriya anlayışın hekayə, obraz və ya simvolik təsvir vasitəsilə dolayı ifadəsi deməkdir. Şəhriyarın türkcə şeirlərindəki “bənzərlik və məsəllər” təkcə sözləri gözəlləşdirmək vasitəsi deyil, həm də nostalji hissləri, ictimai, fəlsəfi, mədəni mövzuları ifadə etmək, hətta həyatın çevrilişlərini ifadə etmək vasitəsidir. Türk atalar sözlərindən istifadə Şəhriyarın poeziyasını geniş oxucu kütləsi üçün daha anlaşıqlı və zövqlü edib. O, xalqın dilində danışır və onun dilindən duyğularını, xatirələrini, həyat fəlsəfəsini ifadə etmək üçün istifadə edir. Şəhriyarın özü də bənzətmə qabiliyyətinə bələddir ki, fars şeirinin bir beytində bu məharət və qabiliyyətə işarə edir:

Başə düşmürsən, zövqdürsə, hər misrada bir mövzu, bir atalar sözü yaratmışam.

(Şəhriar, 2006, 1-ci cild: 288)

Ustad Şəhriyarın xalqın ədəbi xəzinəsindən bəhrələnməsi onu çağdaş türk şairlərinin ən görkəmlilərindən birinə çevirmişdir. Bu gün Şəhriyar təkcə İranda deyil, bütün türkdilli dünyada çağdaş türk poeziyasının simvolu kimi tanınır və xalqın qəlbində yüksək yer tutur, şeirləri təkcə İranda deyil, bütün türkdilli dillərdə oxunur və təriflənir.

Ustad Şəhriyarın türk şeirlərindəki təşbeh və məsəl ədəbi janrı aşağıdakı xüsusiyyətlərə malikdir:

A- Onların kökləri Azərbaycan xalq mədəniyyətindəndir. B- Kənd həyatının canlı və hiss olunan təsvirlərini verirlər.

C- Onlarda ictimai, əxlaqi və fəlsəfi mesajlar var. D- Təbiət elementlərindən, heyvanlardan, əşyalardan və hadisələrdən istifadə edərək, onlar sosial və həyat transformasiyalarının simvolik obrazını təqdim edir və müasir mədəni və sosial dəyişikliklərin tənqidini ehtiva edir.

MƏNBƏLƏR VƏ İSTİNADLAR

- Aslani, Məhəmməd Rza. (1385). *Yumoristik lüğət və terminlər lüğəti*. Tehran: Karvan.
- Bint əl-Şati, Aişə Əbd ər-Rəhman (1997). *Quranın ifadəli möcüzəsi*, Hüseyn Saberi tərəfindən tərcümə edilmişdir. Tehran: Elmi və mədəni nəşrlər.
- Bəhmənyar, Əhməd (1940). “Oxşarların bölgüləri”, *Yağma jurnalı*, 3-cü say, Tehran.
- Partovi Ameli, Mehdi (1995). *Atalar sözləri və deyimlərin tarixi kökləri*, Tehran: Sənai.
- Dehxoda, Əli Əkbər (1973). *Atalar sözü*, Tehran: Əmir Kəbir.
- Dehxoda, Əli Əkbər. (1998), *Dehkhoda Dictionary and Culture; Məhəmməd Moein və Seyid Cəfər Şəhidinin nəzarəti altında*, Tehran: Nəşriyyat və Poliqrafiya İnstitutu, Tehran Universiteti
- Zabihi, Morteza (1997). *Şəhriyarın farsca şeirlərində xalq mədəniyyəti* (sözlər, birləşmələr, eyhamlar və atalar sözləri), Arak: Zərbin.
- Zülfiqari, Həsən (2009). *Fars atalar sözlərinin böyük lüğəti*, Tehran: Moein.
- Şəhryar; Məhəmməd Hüseyin Behcət Təbrizi. (2009). *Kolliyatı Türki Şəhriyar*, Tehran: Niqaristan kitabı.
- Sədi Şirazi, Müsləh ibn Abdullah. (1989). *Sədinin Gülistanı*, Məhəmməd Xəzaeli tərəfindən redaktə, Tehran: Elmi mətbəə, 8-ci nəşr.
- Amid, Həsən (1992). *Amid Fars lüğəti*, 8-ci nəşr, Tehran: Əmirkəbir Nəşrləri.
- Kazazi, Cəlaləddin. (2019). *Xeradnameye Xorami; Firdovsinin “Şahnamə”sinin izahı*, Tehran: Qoya.
- Müctəhədi, Əli Əsgər (2000). *Türk sevgilisi, məsələn; Azərbaycan atalar sözləri və hökmləri*, redaktoru Sirus Qəməri, Təbriz: Fəxr Azər, üçüncü nəşr.
- Mirsadeqi, Maymant (1994), *Şeir sənəti lüğəti*, Tehran: Mahnaz kitabları.
- Hidayət, Sadiq (1963). *Nirangestan*, Tehran: Əmirkəbir.